

Barbara Myrdzik

ORCID: 0000-0001-6676-0166

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Problem z podmiotowością we współczesnej szkolnej edukacji

Wprowadzenie

Zagadnienie podmiotowości jest wciąż nie tylko ważne, ale także żywe, choć na ten temat napisano wiele prac i artykułów¹. Samo zagadnienie należy do problemów interdyscyplinarnych, złożonych, otwartych, które wymagają zawsze ponownego analizowania, uwzględnienia nowych kontekstów. Dotyczy ono bowiem człowieka, który się zmienia: jego sposobu istnienia, rozwoju, a więc wychowania i kształcenia, rozumienia życia i zadań, które to życie przed nim stawia. Miejscem generowania problemów, także podlegających zmianie, jest umysł ludzki, a ich źródłem – sama rzeczywistość, czyli świat przyrody i kultury.

¹ Literatura przedmiotu jest tak obszerna, że mogłaby stanowić odrębne opracowanie. Tutaj przywołam tytułem przykładu tylko niektóre z nich: J. Poprzczyko, *Podmiotowość człowieka i społeczeństwa*, Warszawa 1988; *Podmiotowość. Możliwość, rzeczywistość, konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichowski, Poznań 1989; *Podmiotowość w doświadczeniach dzieci i młodzieży*, red. A. Gurycka, Warszawa 1989; L. Witkowski, *Radykalne wizje podmiotu edukacji w dramacie współczesności*, [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Toruń 1990; L. Witkowski, *Podmiot – jako humanistyczne wyzwanie dla pedagogiki (przeciw skrajnym podmiotowcom)*, [w:] *Odmiany myślenia o edukacji*, red. J. Rutkowiak, Kraków 1995; *Podmiotowość człowieka. Szanse rozwoju i zagrożenia*, red. Z. Ratajczyk, Katowice 1992; K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Lublin 1994; tegoż, *Człowiek – egzystencja podmiotowo-osobowa*, [w:] *Człowiek – wartości – sens. Studia z psychologii egzystencjalnej*, red. K. Popielski, Lublin 1996. Na gruncie edukacji polonistycznej zagadnienie to było wielokrotnie poruszane w czasopismach przedmiotowo-metodycznych („Polonistyka”, „Język Polski w Szkole”, „Nowa Polszczyzna”), szerzej to zagadnienie rozważają w swoich pracach m.in.: Z.A. Kłakówna, *Wolność i przymus*, Kraków 2003; K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń 2005; *Podmiot w dyskursie pedagogicznym*, red. A. Gofron, B. Łukasik, Kraków 2010; T. Grabowska, *Podmiotowość w polskiej szkole – czy naprawdę istnieje?*, „Życie Szkoły” 2011, nr 10, s. 4–9.

Dzieje podmiotu pokazują, że nie mamy i nigdy nie mieliśmy do czynienia z jedną „filozofią podmiotu”. Na użytek tego tekstu przyjęłam rozumienie podmiotowości za Paulem Ricoeurem², według którego jest to proces złożony i długotrwały, w którym podmiotami (partnerami) są nauczyciele-wychowawcy i uczniowie-wychowankowie oraz rodzice. Człowiek żyje i działa na co dzień w niejednorodnym polu oddziaływania różnorodnych sił, a jego bycie w rzeczywistości zależy w dużym stopniu od tego, w jaki sposób patrzy na świat. To, jak konceptualizuje rzeczywistość, jest też uzależnione od jego predyspozycji intelektualnych, jego sposobu myślenia ukształtowanego m.in. poprzez kontakt z kulturą³, zdolnością do przekraczania własnych uwarunkowań i kontrolowanego odniesienia do siebie i innych⁴. Skoro świadomość ludzka jest zawsze kształtowana przez dzieje, to musi zmieniać się rozumienie naszej obecności w świecie.

Poświęcę zatem uwagę zagadnieniu, które w sposób szczególny inicjuje kolejne pytania, a także wpływa na konieczność refleksji nad przyczynami niepokojów dotyczących problemu podmiotowości we współczesnej edukacji.

„Problem” należy do słów często używanych zarówno w języku potocznym, jak i naukowym. Zamiennie z terminem „problem” używane są określenia „sprawa”, „zagadnienie”, „wątpliwość”, „zapytanie”, „trudność” i inne. W prezentowanych tutaj refleksjach towarzyszyło mi przekonanie, że jest to trudne zagadnienie, tym bardziej, że zmianie ulega **„sytuacja problemowa”, czyli uwarunkowania pewnej kontekstualnej całości, na którą składają się: relacja podmiotu z otoczeniem, konfiguracja okoliczności w danym momencie kulturowym, niepowtarzalny układ wartości i postaw dostarczających uzasadnień do planowanych działań i oceny skutków**⁵.

W tak rozumianej zmianie bierze się pod uwagę zarówno jej czynnik podmiotowy, egzystencjalny, jak i przedmiotowy, skupiający uwagę na społeczno-politycznych i kulturowych uwarunkowaniach.

Analizując przemiany edukacji w Polsce, można stwierdzić, że nasz system edukacji nie lubi elastycznych rozwiązań, choć poddawany jest nieustannym reformom, które funkcjonują przez pewien czas, by następnie – bez uzasadnienia – ulec zaniegowaniu przez kolejne ekipy rządzące krajem. Rodzi to sytuacje stresowe, poczucie niepewności i niekoniecznie poprawia jakość kształcenia. W edukacji potrzebna jest stabilizacja, a także „znaczący Inni”, gdyż żadna jednostka nie istnieje sama dla siebie, lecz jest wpleciona w szereg relacji strukturalnych. Jest też podmiotem politycznym, a więc podmiotem poddanym licznym ideologicznym naciskom, uwarunkowaniom klasowym, rasowym, płciowym, seksualnym czy religijnym. Pytanie problemowe, które można tutaj postawić, **dotyczy relacji podmiotu z otoczeniem i zespołu okoliczności – jego konfiguracji w danym momencie.**

² P. Ricoeur, *O sobie samym jako innym*, przeł. B. Chelstowski, Warszawa 2005, s. 10.

³ M. Szymański, *Podmiotowość – dryfująca idea polskiej edukacji*, „Ruch Pedagogiczny” 2013, nr 3, s. 17–26.

⁴ K. Popielski, *Podmiotowość jednostki – bycie i stawianie się ludzkiej egzystencji*, [w:] *Prawa i wolności człowieka w edukacji demokratycznego państwa*, red. R. Rosa, Siedlce 1999, s. 93.

⁵ Ujęcie sytuacji problemowej na podstawie: A. Manterys, *Sytuacja społeczna*, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, [t. 5], kom. red. Z. Bokszański [et al.; red. nauk. H. Kubiak et al.], Warszawa 2005, s. 321.

Zmiany

W społeczeństwie ponowoczesnym wychowanie podmiotowe *homo humanus* „wiąże się w sposób zasadniczy z szansą człowieka «możliwego», warunkami jego rozwoju i twórczego działania, zarówno w wyniku intencjonalnych procesów edukacyjnych, jak samoedukacji w dojrzewaniu do wartościowego człowieczeństwa i szczęścia, polegającego na zaspakajaniu potrzeb umysłowych, artystycznych, moralnych, religijnych, społecznych”⁶. Ten model wychowania stanowi inne określenie człowieczeństwa jako fundamentu dla specyficznie ludzkich cech oraz określonych uprawnień. Z jednej strony akcentuje ono aktywną postawę podmiotu wobec otoczenia, z drugiej – jest antonimem uprzedmiotowienia (reifikacji), którym grozi kultura – posłużmy się tutaj znaną metaforą technopola charakteryzującą się deifikacją techniki. Technopol wpłynął też na to, że wszystkie fakty i zjawiska zaczęto postrzegać w sposób globalny i wieloaspektowy. Globalizacja z jednej strony prowadzi do coraz większej współzależności i integracji państw, społeczeństw, gospodarek i kultur, czego efektem jest tworzenie się „jednego świata”, światowego społeczeństwa, z drugiej – do kurczenia się przestrzeni społecznej i wzrostu tempa funkcjonowania informacji. Traktowana jako cybernetyczny pomost, rodzaj związania kultury, odnosi sukcesy najczęściej w rejonach mniej wartościowych – w masowej rozrywce i konsumpcji.

Zmiany te spowodowały kryzys pewnych wartości, dotyczących wielu sfer życia, także obszaru kształcenia oraz edukacji i ich wzajemnych relacji. Wpłynęły także na **modyfikację „sytuacji problemowej”**⁷. Tempo rozwoju różnych technologii wpłynęło na wiele dziedzin życia, w tym na konieczność dodatkowego kształcenia, zmiany wcześniej wyuczonego zawodu i przygotowania nowych stanowisk zawodowych. Ważną rolę pełni w tym komputer i Internet jako ogólnosiwiatowa sieć wymiany danych, która charakteryzuje się nieograniczonym i otwartym dostępem do wielu dziedzin nauki i techniki.

Powstające w Internecie społeczności często stwarzają odrębne kultury (np. FB), dla których fora dyskusyjne, komentowanie dziejącej się rzeczywistości, życia szkolnego są okazją do nawiązania kontaktu i prowadzenia dialogu. Obok tego pojawiają się problemy, które nie występowały we wcześniejszych pokoleniach, jak: przemoc internetowa, brutalne naruszanie prywatności i tym podobne zachowania, którym sprzyja anonimowość wypowiedzi.

Właściwe wykorzystanie komputera i Internetu w procesie edukacyjnym wynika z wymagań dotyczących zrównoważenia strony technicznej i kulturowej. Jednak podstawę skutecznej edukacji stanowi komunikacja. Szkoła jest środowiskiem, w którym uczniowie i nauczyciele przebywają ze sobą w celu nie tylko zdobywania nowej wiedzy, ale też budowania więzi międzyludzkich, a sprzyjać temu powinien komputer. Internet wywiera duży wpływ na obraz rzeczywistości społecznej, ukształtował nowy rodzaj doświadczenia – medialnie zapośredniczonego, traktowanego w identyczny

⁶ E. Wolter, *Podmiotowość jako kategoria pedagogiczna*, „Paedagogia Christiana” 2009, nr 2, s. 56.

⁷ A. Manterys, *Sytuacja społeczna...*

sposób jak doświadczenie rzeczywiste, faktycznie przeżyte. Jest to doświadczenie pozorne, polegające na podszyciu się pod cudzą tożsamość kształtowaną przez świat wirtualny (fantomatyka), kreujący multimedialną komputerową wizję przedmiotów, przestrzeni i zdarzeń. W tym rozumieniu pojęcie wirtualności oznacza wszystko to, co istnieje potencjalnie jako pewna forma zapisu cyfrowego bez materialnego spełnienia.

Podkreślam to, gdyż dorastanie młodego pokolenia przebiega wśród tych różnorodnych wpływów i uwarunkowań. Pokolenie Z to już nie „internetowi tubylcy”, ale – według określenia Bruca Horovitz – „pokolenie technoćpunów”, bardziej wychowywane przez media niż szkołę⁸. Obecnie do szkół średnich uczęszczają przedstawiciele **pokolenia Z**, natomiast do szkoły podstawowej – dzieci należące do **generacji Alfa**. One także – podobnie jak ich poprzednicy – urodziły się w erze cyfrowej⁹. To najmłodsze pokolenie i pierwsza generacja, która urodziła się w XXI wieku (2010–2025) i która nadal stanowi zagadkę dla naukowców. Dzieci te, wychowane przez milenialsów (pokolenie Y), wzrastają w otoczeniu tabletów i smartfonów, czas spędzają głównie w portalach społecznościowych, a za swoje autorytety uznają influencerów z YouTube’a i TikToka. Świetnie poruszają się w sieci, nie znoszą nudy, zawsze i wszędzie poszukują interaktywności¹⁰. Interesująca jest prognoza, według której „Alfy” mają się stać najlepiej wykształconą i zarabiającą grupą ludzi w historii¹¹. Ich cechą wspólną jest zaangażowanie w mediach społecznościowych. Można powiedzieć, że „Alfy” to pokolenie narcystyczne, tworzące tzw. profile, w których przedstawia siebie zwykle w bardzo korzystnym świetle. Dotknęła go pandemia COVID-19, wojna na Ukrainie, fala migracyjna, kryzys klimatyczny i problemy z AI. Jest to bardzo szeroka grupa pod względem wieku. Wśród jej przedstawicieli mamy zarówno uczniów starszych klas szkoły podstawowej, licealistów, studentów, jak i osoby podejmujące swoją pierwszą pracę.

Rodzi się tutaj pytanie: czy media zagrażają kształtowaniu tożsamości młodego człowieka? Z pewnością wpływają one na jej kształtowanie, a nawet ograniczanie poczucia autonomii podmiotu. Wbrew pozorom możliwość wyboru nie jest zatem czymś prostym, gdyż wiąże się z odpowiedzialnością. Zdecydowanie łatwiej jest usłyszeć, co mamy robić, niż samodzielnie podejmować decyzje. Wolność wyboru jest możliwością, ale i niepewnością. W procesie edukacji potrzebne są autorytety, gdyż żadna jednostka nie istnieje sama dla siebie, lecz jest wpleciona w szereg relacji strukturalnych, które wymagają przewodnika.

⁸ Bruce Horovitz w 2012 roku opublikował tekst, w którym zastanawia się, jaka generacja powinna nastąpić po pokoleniu X i milenialsach: „Jak nazwać to pokolenie technoćpunów?”. I odpowiada sobie: „Jakkolwiek nazwiesz to wciąż kształtujące się pokolenie młodych ludzi [...], faktem jest, że będzie ono technologicznie najsprytniejsze w dotychczasowej historii” – B. Horovitz, *After Gen X, Millennials, what should next generation be?*, cyt. za: J. Suchecka, *Pokolenie zmiany. Młodzież o sobie i świecie, który nadejdzie*, Warszawa 2023, s. 14.

⁹ Określenie „**pokolenie Alpha/Alfa**” stworzył badacz pokoleń i futurolog Mark McCrindle w 2005 roku.

¹⁰ *Nowa generacja uczniów, czyli obywatele świata XXI w.*, <https://www.nowaera.pl/nowa-generacja-uczniow-czyli-obywatele-swiate-xxi-w> (dostęp: 11.11.2024).

¹¹ <https://www.f5.pl/spoleczenstwo/generacja-alfa-kim-sa-i-jak-do-nich-mowic> (dostęp: 13.08.2023).

Obecnie media stają się najważniejszym źródłem informacji. Pojęcie informacji jest uznawane za jedno z kluczowych kategorii współczesnej metodologii badań¹², która naukę rozumie jako proces polegający na zdobywaniu informacji. To powiązanie dwóch kategorii – nauki i informacji – w jedno jest oczywiste, bo tam, gdzie nie ma informacji, nie można mówić o nauce¹³. Dlatego proces nabywania wiedzy jest często bardziej wieloznaczny, a nawet nieuporządkowany¹⁴, również wtedy, kiedy poznający stara się kierować jasnymi procedurami.

„Autentyczne kształcenie nigdy nie ogranicza się do jednego modelu ucznia i jednego modelu nauczania”¹⁵ – pisał przed laty Jerome Bruner, który zwracał uwagę na to, że edukacja dotyczy nie tylko udostępniania zasobów kulturowych w zmieniających się warunkach, ale też systemu wartości, praw, możliwości, rozpatrywanych w dwóch perspektywach – w odniesieniu do podmiotu i jego wspólnoty. W pokoleniu Z widoczne duże jest uwrażliwienie na godność **osobistą**, zależną od postępowania człowieka¹⁶. Pokolenie to domaga się też godności **społecznej**, pełnienia określonych ról społecznych przez tworzenie subiektywnego obrazu własnej osoby na podstawie relacji z innymi oraz obrazu własnej osoby „odczytywanego” z wyobrażeń innych ludzi o nich samych¹⁷.

Czego oczekują młodzi?

Młodzi chcą **być słyszani** – wbrew temu, co sądzi o nich dorosła społeczność, która twierdzi, że są pokoleniem nadmiernie wrażliwym, o olbrzymich oczekiwaniach, nieadekwatnych do wykonywanej pracy oraz umiejętności¹⁸.

Nastoletni uczestnicy warsztatów w Cieszynie, pytani przez Justynę Suchocką o to, co chcieliby przekazać dorosłym – rodzicom i nauczycielom – odpowiadali: „**Słuchajcie**”, „**Dajcie nam błędzić i popelniać swoje błędy**”, „**Szacunek nie powinien być uzależniony od wieku**”, „**Wy też możecie się od nas czegoś nauczyć**”¹⁹.

Słyszemy w tym pragnienie rozmowy/dialogu. Młodzi dostrzegli u swoich rodziców, nauczycieli i „znaczących Innych” niezdolność do słuchania i rozmowy. Podjęcie dialogu/rozmowy nie jest możliwe bez słuchania drugiego. „Relacja w ogóle jest chyba najistotniejszą rzeczą w edukacji, ludzie szukają często technik do pracy

¹² Tamże.

¹³ M. Koszowy, *Informacja – nowe pojęcie filozoficzne?*, [w:] *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*, red. T. Ząsepa, R. Chmura, Częstochowa 2003, s. 44.

¹⁴ J. Bruner, *Kultura edukacji*, przeł. T. Brzostowska-Tereszkiewicz, wstęp A. Brzezińska, Kraków 2006, s. 14.

¹⁵ Tamże, s. 95.

¹⁶ Z. Chlewiński, Z. Zalewski, *Godność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, s. 1231–1232; M. Ossowska, *Normy moralne w obronie godności człowieka*, „Etyka” 1969, t. 5, s. 8.

¹⁷ J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994, s. 42; tegoż, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 1999, s. 37–39; J. Szczepański, *Socjologia*, Warszawa 1970, s. 128.

¹⁸ J. Suhecka, *Pokolenie zmiany...*, s. 257.

¹⁹ Tamże, s. 265–266.

z drugim człowiekiem, a tak naprawdę kontakt z drugim człowiekiem znaczy dużo więcej niż techniki pracy z nim” – pisze prof. Jacek Pyżalski²⁰.

Spróbujmy wyrazić tę intuicję w kilku założeniach:

- Międzypokoleniowy dialog jest możliwy – przedstawiciele różnych pokoleń mogą zrozumieć swoje racje oraz punkty widzenia.
- Dialog jest najdoskonalszym sposobem bycia człowieka z człowiekiem²¹ i nie może być monologiem.
- Rolą edukacji jest poszukiwanie możliwości tworzenia klimatu otwartego na dialog, otwartości na Innego.
- Dialog wymaga zaakceptowania wszystkich partnerów, obdarzenia ich zaufaniem, a także współistnienia we wspólnocie.
- Dialog nie może być utożsamiany z podejmowaniem działań mających na celu kontrolę młodzieży i przygotowanie jej do przestrzegania określonych, zdefiniowanych wcześniej wartości.
- Wielowymiarowość dialogu zawiera się w przestrzeni tworzonej przez słowa, które są pomostem oferującym dostrzeżenie inności, możliwość jej rozumienia i zyskania własnej autonomii.

W kulturach kolektywistycznych człowiek funkcjonował w sieci zobowiązań wobec innych: bliskiej rodziny, ale też dalszych krewnych, sąsiadów, członków swojej grupy etnicznej. Kultura indywidualizmu, akceptująca dokonywanie nieskrępowanych wyborów i podejmowanie autonomicznych decyzji, jest charakterystycznym rysem rzeczywistości późnej nowoczesności, która powstała na założeniu, że nieskrępowana jednostka w swoich decyzjach i wyborach jest podstawowym podmiotem. Jednostka jest rozumiana jako niezależny i indywidualny byt, ważniejszy niż grupa²².

Pomijając arbitralność takich stanowisk, trzeba pamiętać, że jako jednostki autonomiczne – potrafimy rozpoznać własne potrzeby i wyrażać je z szacunkiem dla innych – wciąż się rozwijamy, nie boimy się próbować nowości, mamy świadomość siebie, tego, kim jesteśmy, co czujemy, co myślimy. Autonomia ma też fundamentalne znaczenie dla budowania związków z innymi ludźmi²³, pozwala przyjąć perspektywę drugiego człowieka, spojrzeć na sprawy oczami innego.

Istotna w edukacji powinna być proponowana wychowankowi **droga do celu**, jakim jest indywidualny wybór pomysłu na życie; wybór, który nie jest ostateczny, bo może ulec przekształceniu w czasie dojrzewania człowieka²⁴.

²⁰ *Przedstawiamy...* Jacek Pyżalski. Na podstawie rozmowy dyr. Janusza Moosa z prof. Jackiem Pyżalskim – *Relacja jest najistotniejszą rzeczą w edukacji*, opublikowanej w periodyku ŁCDNiKP („Dobre Praktyki. Innowacje w edukacji” 2019, nr 25, s. 22–23).

²¹ H.G. Gadamer, *Język i rozumienie*, przeł. P. Dehnel, B. Sierocka, Warszawa 2003, s. 10–11.

²² J. Szacki, *Indywidualizm i kolektywizm. Wstępna analiza pojęciowa*, [w:] K. Gawlikowski [i in.], *Indywidualizm a kolektywizm*, Warszawa 1992.

²³ K. Bociek, *Autonomia jako naczelny cel w ujęciu. Ahrama Awirama*, „Paedagogia Christiana” 2013, vol. 32, nr 2.

²⁴ Dla Immanuela Kanta indywidualistyczna autonomia jest tożsama z dojrzałością człowieka w procesie oświecenia, zob. tegoż, *Co to jest Oświecenie?*, [w:] T. Kroński, *Kant*, Warszawa 1966.

Czy taka wizja edukacji może zyskać akceptację pokoleń Z i Alfa?

Ciśnie się tu na usta pytanie: co ona znaczy w relacji, w której heroldem przyszłości dla młodych stały się media społecznościowe?²⁵ W epoce, w której wszystko postrzega się przez pryzmat technologii (np. chętniej filmujemy, niż oglądamy; nic nie istnieje naprawdę, póki nie podzielimy się tym w Internecie) i konsumpcji?

Mimo braku pewnej odpowiedzi możemy założyć, iż młodzi mogą zgodzić się z przekonaniem, że wychowanie i kształcenie powinno odbywać się w przestrzeni wolnej od indoktrynacji politycznej, manipulowania podstawami programowymi i nieustannie wprowadzanymi reformami, które inicjują tylko niepotrzebne zawirowania.

Przypuszczalnie mogą się również zgodzić, że w programach wychowawczych szkoły i ich realizacjach powinna istnieć potrzeba większego akcentowania zasadniczej misji edukacji, tj. rozwoju osobistego, poznawczego, emocjonalnego i społecznego człowieka, zmierzająca do zrównoważonego rozwoju całej społeczności.

Przy czym wychowania i kształcenia nie można ograniczyć do czasu edukacji szkolnej. Nigdy nie przestajemy się uczyć, a to oznacza ciągłe kształtowanie siebie i pozostawanie otwartym na inne perspektywy (samowychowanie).

I jeszcze jedno – wszelkie zmiany dokonywane przez decydentów powinna poprzedzać analiza procesów wychowawczych z uwzględnieniem perspektywy antropologicznej, czyli pytania o istotę człowieka jako takiego. **Konkretny człowiek, zakorzeniony w świecie i ukształtowany w procesach socjalizacji i inkulturacji, to osoba w ustawicznym stawianiu się, rozpościerająca swe istnienie oraz istotę w horyzoncie tego, „kim ma się stać”²⁶.**

Jaki może być w tych nowych warunkach nauczyciel?

W czasach, w których linia edukacji przesuwana jest wraz z rozszerzeniem się kanonu wiedzy i podnoszeniem się percepcyjnych oraz pamięciowych zdolności uczniów²⁷, nauczyciel powinien **stałe uaktualniać profesjonalną wiedzę. Także szukać indywidualnych rozwiązań problemów, stwarzanych przez aktualną sytuację edukacyjną i zmieniający się z dnia na dzień świat. Nauczyciel powinien być empatyczny wobec wychowanków.**

A oto postulaty wysunięte przez młodych uczestników warsztatów „Otwarta przestrzeń w edukacji” pod adresem nauczycieli:

- Nauczyciel otwarty na propozycje uczniów.
- Życzliwa ocena pracy ucznia.

²⁵ Z. Skalska, *Przyszła przyszłość*, „Tygodnik Powszechny” 2023, nr 18–19, s. 54.

²⁶ H.G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przeł. B. Baran, Kraków 1993, s. 4.

²⁷ Z. Bauman, *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, przeł. T. Kunz, Kraków 2012, s. 161. Zob. też: tegoż, *Zindywidualizowane społeczeństwo*, przeł. O. Kubińska, W. Kubiński, Gdańsk 2008.

- Traktowanie uczniów jak partnerów.
- Tłumaczenie błędów, a nie krytykowanie.
- Niewnikanie w życie uczuciowe uczniów (chodzi tu o różnego rodzaju komentarze dotyczące życia pozaszkolnego).
- Równe traktowanie²⁸.

Uczniowie postulują także, aby nauczyciele większy nacisk w szkolnym nauczaniu położyli na samodzielność w procesie edukacyjnym i motywację do nauki; zwracają również uwagę na konieczność powiązania procesu uczenia się z wyobraźnią i emocjami, które modyfikują procesy poznawcze, wpływają na motywację i są treścią różnic indywidualnych.

A co postulują znawcy przedmiotu?

Według nich nasza szkoła potrzebuje także w większym stopniu niż dotychczas stwarzania sytuacji wychowawczych, które **inicjują rozwój wspólnotowości**. Zdaniem socjologów społecznych postrzeganie ludzi, siebie samego, a także grup społecznych odbywa się w dwóch głównych perspektywach: sprawczości i wspólnotowości²⁹. Sprawczość (ang. *agency*) – w naukach społecznych oznacza zdolność, dzięki której jednostka może oddziaływać na inne jednostki czy wpływać poprzez takie działanie na szerszą sieć relacji społecznych, i jest z reguły przywoływana w kontekście problemu władzy. Sprawczy znaczy będący przyczyną czyjegoś działania lub dziania się czegoś.

Kategoria wspólnotowości – według Bogdana Wojciszkego – to „wyraz egzystencji człowieka [...], [jego] dążeń do integracji z bytami społecznymi poprzez troskę o innych i współpracę; [wspólnotowość] wiąże się z koncentracją na innych [...]”. Osoby «wspólnotowe» [to] jednostki, u których dominują motywy intymności i afiliacji³⁰, łączące potrzebę bliskości, dążenia do bycia razem z innymi ludźmi, poszukiwania ich akceptacji i bezpieczeństwa³¹.

Wspólnotowość – zaakcentujmy to jeszcze raz – jest **byciem w dialogu**, czyli stałym poznawaniem i podejmowaniem rozmowy z wielością i różnorodnością społeczeństwa, ale to także ciągła reinterpretacja tradycji, kultury, światopoglądów i potrzeb innych ludzi³².

Dobra edukacja oznacza stwarzanie podatnego gruntu dla dialogu z kulturą i sztuką, kreowanie sytuacji spotkania młodego człowieka z dziełami rozwijającymi

²⁸ <https://osswiata.ceo.org.pl/2010/11/23/otwarta-przestrzen-w-edukacji/> (dostęp: 13.08.2023).

²⁹ Model dwuwymiarowości sformułował i zweryfikował Bogdan Wojciszke. Badał on, jak ludzie postrzegają i oceniają innych oraz samych siebie. Ustalił, że samych siebie postrzegamy głównie w wymiarze sprawczości, która wpływa na samoocenę.

³⁰ B. Wojciszke, *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, Gdańsk 2009, s. 39.

³¹ Tamże, s. 173.

³² Z. Kwieciński, *Pedagogie postu. Preteksty, konteksty, podteksty*, Kraków 2012.

myślenie, wrażliwość i poglądy na świat. To kształtowanie dialogu z tradycją jako ciągłej reinterpretacji kultury, światopoglądów i potrzeb innych ludzi.

Na zakończenie – pytania:

Czy i jak można nauczyć młodych ludzi żyć, czyli dojrzewać w sensie aksjologicznym? Przez co rozumiem zmierzanie ku pełni człowieczeństwa, stawanie się coraz lepszą osobą, pogłębiającą wiedzę, pozyskującą mądrość, coraz więcej rozumiejącą i doświadczającą pełni życia?

Nie ma jednej odpowiedzi na te pytania. Tutaj to nauczyciel, znający swoich uczniów, tworzy sytuację, która sprzyja ich rozwojowi.

Jonathan Carroll w jednym z krótkich opowiadań przytacza sentencję, którą można potraktować jako pointę tego tematu: „Przypomina się chińskie przysłowie: **Nauczyciele otwierają drzwi. Ale wejść musisz sam**”³³.

Bibliografia

- Aviram A., *Navigating Through the Storm. Reinventing Education for Postmodern Democracies*, Rotterdam 2010.
- Bauman Z., *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, przeł. T. Kunz, Kraków 2012.
- Bauman Z., *Zindywidualizowane społeczeństwo*, przeł. O. Kubińska, W. Kubiński, Gdańsk 2008.
- Bocięk J., *Autonomia jako naczelný cel w ujęciu Ahrama Awirama*, „Paedagogia Christiana” 2013, vol. 32, nr 2, s. 119–130.
- Bruner J., *Kultura edukacji*, przeł. T. Brzostowska-Tereszkiewicz, wstęp A. Brzezińska, Kraków 2006.
- Carroll J., *Poprawna odpowiedź brzmi „tak i nie”*, [w:] tegoż, *Kolacja dla wrony*, wybór i tłum. J. Wielecki, Poznań 2017.
- Chlewiński Z., Zalewski Z., *Godność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, s. 1231–1232.
- Człowiek wobec wyzwań rozwoju technologicznego*, red. J. Machnac, M. Małek, K. Serafin, Wrocław 2011.
- Denek K., *Ku dobrej edukacji*, Toruń 2005.
- Gadamer H.G., *Język i rozumienie*, przeł. P. Dehnel, B. Sierocka, Warszawa 2003.
- Gadamer H.G., *Prawda i metoda. Zarys filozofii hermeneutycznej*, przeł. B. Baran, Kraków 1993.
- Grabowska T., *Podmiotowość w polskiej szkole – czy naprawdę istnieje?*, „Życie Szkoły” 2011, nr 10, s. 4–9.
- Hrehorowicz A., *Postawy pokolenia Z wobec obywatelskości*, Toruń 2001.
- Kant I., *Co to jest Oświecenie?*, [w:] T. Kroński, *Kant*, Warszawa 1966.
- Kłakówna Z.A., *Wolność i przymus*, Kraków 2003.

³³ J. Carroll, *Poprawna odpowiedź brzmi „tak i nie”*, [w:] tegoż, *Kolacja dla wrony*, wybór i tłum. J. Wielecki, Poznań 2017, s. 89.

- Koszowy M., *Informacja – nowe pojęcie filozoficzne?*, [w:] *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*, red. T. Zasępa, R. Chmura, Częstochowa 2003.
- Kwieciński Z., *Całościowy projekt zmian w edukacji Aharona Avirama*, „Kultura i Edukacja” 2011, nr 4, s. 178–190.
- Kwieciński Z., *Pedagogie postu. Preteksty, konteksty, podteksty*, Kraków 2012.
- Manterys A., *Sytuacja społeczna*, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, [t. 5], kom. red. Z. Bokszański [et al.; red. nauk. H. Kubiak et al.], Warszawa 2005, s. 321.
- Masłowska D., *Ładnie nie jest*. Rozmowa Katarzyny Kubisiowskiej z pisarką, „Wolność czytania” 2023, nr 2 (26), s. 67–71.
- Ossowska M., *Normy moralne w obronie godności człowieka*, „Etyka” 1969, t. 5, s. 7–25.
- Peret-Drażewska P., *Orientacje sprawcze i wspólnotowe współczesnej młodzieży*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2014, nr 2 (6), s. 135–151.
- Podmiot w dyskursie pedagogicznym*, red. A. Gofron, B. Łukasik, Kraków 2010.
- Podmiotowość człowieka. Szanse rozwoju i zagrożenia*, red. Z. Ratajczyk, Katowice 1992.
- Podmiotowość w doświadczeniach dzieci i młodzieży*, red. A. Gurycka, Warszawa 1989.
- Podmiotowość. Możliwość, rzeczywistość, konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichowski, Poznań 1989.
- Popielski K., *Człowiek – egzystencja podmiotowo-osobowa*, [w:] *Człowiek – wartości – sens. Studia z psychologii egzystencjalnej*, red. K. Popielski, Lublin 1996.
- Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Lublin 1994.
- Popielski K., *Podmiotowość jednostki – bycie i stawianie się ludzkiej egzystencji*, [w:] *Prawa i wolności człowieka w edukacji demokratycznego państwa*, red. R. Rosa, Siedlce 1999.
- Poprzeczko J., *Podmiotowość człowieka i społeczeństwa*, Warszawa 1988.
- Postman N., *Technopol. Triumf techniki nad kulturą*, przeł. A. Tanalska-Dulęba, Warszawa 1995.
- Ricoeur P., *O sobie samym jako innym*, przeł. B. Chełstowski, Warszawa 2005.
- Skalska Z., *Przyszła przyszłość*, „Tygodnik Powszechny” 2023, nr 18–19, s. 52–55.
- Suchecka J., *Pokolenie zmiany. Młodzież o sobie i świecie, który nadejdzie*, Warszawa 2023.
- Szacki J., *Indywidualizm i kolektywizm. Wstępna analiza pojęciowa*, [w:] K. Gawlikowski [i in.], *Indywidualizm a kolektywizm*, Warszawa 1992.
- Szczepański J., *Socjologia*, Warszawa 1970.
- Szymański M., *Podmiotowość – dryfująca idea polskiej edukacji*, „Ruch Pedagogiczny” 2013, nr 3, s. 17–26.
- Śliwerski B., *Diagnoza uspołecznienia publicznego szkolnictwa III RP w gorszej centralizacji*, Kraków 2013.
- Turowski J., *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 1999.
- Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994.
- Witkowski L., *Podmiot – jako humanistyczne wyzwanie dla pedagogiki (przeciw skrajnym podmiotowcom)*, [w:] *Odmianny myślenia o edukacji*, red. J. Rutkowiak, Kraków 1995.
- Witkowski L., *Radykalne wizje podmiotu edukacji w dramacie współczesności*, [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Toruń 1990.
- Wojciszke B., *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, Gdańsk 2009.

Wolter E., *Podmiotowość jako kategoria pedagogiczna*, „Paedagogia Christiana” 2009, nr 2, s. 56–61.

Wygnański K., *Kryzys jako nauzka i okazja do zmiany*, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/kryzys-jako-nauczka-i-okazja-do-zmiany> (dostęp: 19.04.2021).

The Problem with Subjectivity in Contemporary School Education

Abstract

The article focuses on the fundamental and still relevant problems of subjectivity in education, which require re-examination by considering new contexts. This issue concerns the evolving nature of human beings – their way of existence, development, and, consequently, their education and schooling, their understanding of life and the challenges it poses. Therefore, the attention in the text is focused on the change of the “problem situation”, i.e. on the conditioning of a certain contextual whole, which consists of the relationship of the subject with the environment, the configuration of circumstances at a given cultural moment, and a unique system of values and attitudes providing justifications for planned actions and assessment of the consequences.

The coming age of the young generation takes place among many diverse influences and conditions. In the literature, the youth is called Generation Z and Alpha, characterised by being more educated by the media than by school. What would young people like to change in education? What would they convey to adults – parents and teachers? When asked, they answer: “Listen to us”, “Let us make mistakes and make our *own* mistakes”, “Respect should not be age-dependent”, “You can also learn something from us”. What we hear in these statements is an encouragement to dialogue. Young people often notice that their parents, teachers, “significant others” are unable to listen and talk. The author of the text outlines the possibilities of applying these desires in the school situation.

Keywords: subject, subjectivity, problem situation, Generation Z and Alpha, dialogue

Barbara Myrdzik – profesor doktor habilitowana, emerytowana profesor Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Autorka prac: *Poezja Zbigniewa Herberta w recepcji maturzystów* (1992); *Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej* (1999); *Zrozumieć siebie i świat. Szkice i studia o edukacji polonistycznej* (2006). Współautorka książki: *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. O roli kulturowego doświadczenia przestrzenności. Szkice i studia z edukacji polonistycznej* (współautorki: I. Morawska, M. Latoch-Zielińska, 2016); *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. Metodyczny wielogłos o różnych przestrzeniach* (współautorki: I. Morawska, M. Latoch-Zielińska, 2016). Autorka wielu studiów i szkiców, m.in. na temat: dialogu edukacyjnego, czytania poezji w szkole, roli wyobraźni w kształceniu polonistycznym, tradycji, projektowania kształcenia polonistycznego w warunkach społeczeństwa postnowoczesnego.

